

μείων σημεία. Παλαιὰ μὲν ἔθνη εἶχαν εἰκονικὰ γράμματα· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἐμεταχειρίσθησαν εἰς τοῦτο ὄχι πραγμάτων εἰκόνας, ἀλλὰ χαρακτῆρας ἄλλους, διὰ τῶν ὁπίων εἶχαν συζῆσειν τὴν ἱερογλυφικὴν τέχνην τῶν. Τὰ δὲ τελειότερα γράμματα εἶναι τὰ ἀπὸ τὴν Φοινίκην ὑπὸ Κόδρου εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταφερθέντα, τὰ ἑποῖα ἀπέκτησαν θαιμασίαν καλλυγὴν διὰ τῆς τυπογραφίας. Θαυμάσιαι ἐφευρέσεις καὶ αἱ δύο· εἰκοσι καὶ τέσσαρα γράμματα ἐμποροῦν νὰ σημαίνωσιν ἀπειραρίθμους φωνάς· καὶ ἐν βιβλίῳ ἐμπορεῖ εὐκῆλως νὰ ἀντιγραφῆ εἰς μυριάδας διὰ τῆς τυπογραφίας!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

Περὶ Ὁξυνοίας, Ἀγχινοίας, Προγνώσεως, ἀγαθοῦ νοός ἢ Δαιμονίου, καθολικοῦ πνεύματος.

ΡΞΗ΄.

Εἰς τὴν κρείττονα τῆς ψυχῆς δύναμιν ἀνήκουσι καὶ ἰδιαιτέρας τινὲς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εὑρίσκονται μὲ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ταύτας θέλομεν εὐθὺς ἐκθέσειν.

ΡΞΘ΄. Ὁξύνοια εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τῶν πραγμάτων τὰς δια-

φοράς. "Ὅστις δὲ τὰς πολλὰ κρυμμένας καὶ λεπτοτάτας διαφορὰς εὐκόλως καὶ ταχέως γνωρίζει, καὶ ἀποδίδει διὰ λόγου καθαρῶς καὶ ἀκριβῶς, οὗτος εἶναι ὁ ξύνουσις." Ὅτι δὲ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι μὲν ὠφελιμωτάτη πρὸς ἀπάσης ἐπισημῆς ἀπόκτησιν, δὲν εἶναι δὲ πολλῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἰοία, μᾶς βεβαιώνει πείρα γνωριμωτάτη. Παντελῆς δὲ ἑλληψίς κρίσεως καὶ ὀξυνοίας ὀνομάζεται Μωρία.

ΡΟ. Ἀγχίνοια εἶναι τῆς ψυχῆς δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακαλύπτονται τῶν πραγμάτων αἱ ὁμοιότητες. Ἐξαιρέτως δὲ ἀγχίνουσι ὀνομάζεται ὅποιος καὶ τὰς λαυθαυούσας ἀνακαλύπτει ὁμοιότητας, ἤγουν ὅσας ἄνθρωποι ἄλλοι δὲν δύνανται νὰ παρατηρήσωσι μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν. Ταύτης δὲ τῆς δυνάμεως ἔργα εἶναι προσφυσίς παραβολαί, ἀλληγορικαὶ ἐκφράσεις, ἀσεια ἀποφθέγματα, σατυρικά ἐπιγράμματα κτλ. Χρησιμεύει δὲ πολὺ καὶ εἰς σπουδαία πράγματα· διότι διὰ παραθέσεως τῶν πραγμάτων καὶ εὐρίσεως τῶν ὁμοιοτήτων αὐτῶν συχνάκις φανερόνται νέα μέσα εἰς τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν τελειοποίησιν.

Σημείωσις. Ἡ παίζουσα ἀγχίνοια συχνάκις ἐκτραχηλίζεται εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ ἀτοπίας. εἶναι δὲ αὗται, εἴαν τις ἀσχολῆται μόνον εἰς ἐπινόησιν ἀσειῶν λόγων· εἴαν τὴν μεταχειρίζεται χωρὶς κρίσιν· εἴαν δὲ αὐτῆς περιῦρξῃ καὶ κωμωδῇ ἄλλους, πρᾶγμα ἀντιφατικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν· εἴαν γλαυάζῃ πράγματα ἰσρὰ καὶ ἅγια, τὰ ὁποῖα ἔχει χρεὸς νὰ τιμᾷ ὅλη ἡ ἀνθρωπότης κτλ.

ΡΟΑ. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν παρόντων πραγμάτων καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα αὐτῶν σχέσεως, καὶ τῆς αὐτῶν μὲ προὔπαρξάσας πείρας παραθέσεως, ἔμπορεῖ πολλάκις ὁ ἄνθρωπος νὰ προείπῃ μὲ πολλὴν πιθανότητα τὰ μέλλοντα· οἷον, ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς κατὰ τὴν αἰτμο-

σφαιραν σημερινῆς καταστάσεως, Ποῖος θέλει εἶηαι αὔριου ὁ καιρός. Ἀπὸ παρατήρησιν πολιτικῶν τινῶν σχέσεων ὁμοίων μὲ ἄλλας, τὰς ὁποίας μᾶς διδάσκει τῶν παρελθόντων χρόνων ἢ ἱστορία, Ἐάν θέλει γενῆν εἰρήνη, πόλεμος κτλ. Ἀπὸ συμπτώματα ἀρρώστιας τινος, καὶ διαθίσειν τοῦ πρόσχουτος σώματος, καὶ μεταχείρισιν φαρμάκων τινῶν κτλ. Ἐάν συμῆν ὑγεία, ἢ θάνατος· ὀνομαζέται δὲ τοῦτο πρόγνωσις κἢ δύναμις, ἢ τὸ πρόγνωσικόν, ἢ ἀπλῶς πρόγνωσις.

ΡΟΒ'. Ἀπαιτοῦνται δὲ εἰς ταύτην πολυπειρία, εἰδήσεις τῆς τῶν παρελθόντων χρόνων ἱστορίας, μνήμη ἀγαθῆ καὶ εὐκαιρὸς διὰ νὰ ἐνθυμῆται εἰς πρέποντα καιρὸν τὰς ἀρχιτέρας περιστάσεις, παραληρητικὴ δύναμις, ἐξυνοία, συγκύνοια, ὠριμωτάτη καὶ βαθυτάτη τῶν πραγμάτων κρίσις. Ὅσον δὲ πλειότερον μετέχει τις ἀπὸ ταῦτα τὰ προτερήματα, τόσον πλέον ἐμπορεῖ νὰ ἐμπιστεύεται εἰς τὴν πρόγνωσίν τιν, καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐσφαλμένα δὲ συνόψεις αἰτιῶν πρὸς ἐνεργείας γίνονται παραίτιαι ὑπάτης, τῆς ὁποίας τὰ εἶδη καὶ τὰ πρὸς ἀποφυγὴν μέτα θέλουσιν ἀποδοῦναι εἰς τὴν Λογικὴν.

Σημείωσις. Ἄλλοτε δὲ προσδεχία ὁμοίον συμπτωμάτων, κατὰ μίσην σύναξιν τῶν φαινόμενων γινόμενη διὰ τῆς φαντασίας, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐνεμασθῆν πρόγνωσις. Τοιαύτη δύναμις φαίνεται καὶ εἰς κτῆνη τινὰ· οἷον, ὁ ἔππος εἰς τόπον ὅπου εὗρηκε τροφὴν πρὸ ἐλάγου, ἐλπίζει ὅτι πάλιν θέλει εὗρεῖν· καὶ σκύλος τὸ ξύλον ὑψικέμενον βλέπων φεύγει μακρὰν, εἰάν πολλάκις ἐδάξθη ἀρχιτέρα μὲ τὸ ξύλον.

ΡΟΓ'. Ἐἴποτε ἀπεδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ προσηρατικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον χωρὶς τινος λόγου ἢ πείρας, μὲ

νου μὲ τυφλήν τινα συναίσθησιν ἔμπορεῖ νὰ προῖδῃ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν ἢ δυσυχίαν, οἷον πόλεμον, ναυάγιον, θάνατον, ἀγαθὸν γάμον καὶ εὐδαιμόνα κτλ. Ἄλλ' ὅμως, εἰ καὶ πολλοὶ πολλὰ τοιαῦτα διηγρῶνται παραδείγματα, φαίνεται πάντῃ περιττὸν ἂν ἀποδειχθῶμεν τοιαύτην δύναμιν. Δεισιδαιμονία, ῥοπή πρὸς θαυμασίων ἀκρουσμάτων πείσιν, ἀπάται λαοπλάνων, φανητισμὸς, εἶναι αἱ ἀληθινὰ ἀρχαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας γεννῶνται τοιαῦτα διηγήματα. Καὶ κἄποτε μὲν προῖδεν σύμπτωμα ἠλήθευσε κατὰ μέρος· κἄποτε δὲ προῦπέκειντο εἰς κρίσιν καὶ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων διδόμενα, τὰ ὅποια σιωπῶνται ἐπιμελῶς, διὰ νὰ δοξασθῶσιν οἱ προειπόντες ὡς θεόπνυες καὶ θεοφόρητοι προφῆται.

ΡΟΔ'. Νοῦς μὲν ὀνομάζεται ἢ τὰ καθόλου περιλαμβανούσα δύναμις τῆς ψυχῆς (ΡΝΗ.)· λέγεται δὲ καὶ ἔμφατικώτερον ὁ ἀγαθὸς νοῦς, ὡς ὅτε λέγομεν· ὁ δεῖνα εἶναι ἄνθρωπος μὲ νοῦν· κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν οἱ Ἑυρωπαῖοι τὸν ὀνομάζουσι *genie*, καὶ ἡμεῖς ἀπ' αὐτοῦ ἐσυνειθίσσαμεν νὰ τὸν ὀνομάζωμεν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν *πνεῦμα*, ἀλλὰ θέλομεν αἰτήσασθαι ἄλλου νὰ τὴν ὀνομάσωμεν *Δαιμόνιον*. Ὁ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν νοῦς ἢ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ δαιμόνιον πλουτεῖ δραστηριωτάτην νόησιν, εὐσχωτάτην κρίσιν, ὀρθοτάτην διάνοιαν, ὀξύτατην αἰσθησιν, ἐμμονωτάτην προσοχὴν, ἀγαθωτάτην μνήμην, ἀκμαιοτάτην καὶ ἀνεξάντλητον φαντασίαν.

ΡΟΕ'. Μεγάλου νοῦς ἄνθρωπος εἶναι, ὅς τις δύναται μεγάλας ἰδέας ἢ ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ τὰς θεωρῇ εὐκρινῶς, νὰ ἐξαπλῶνεται εἰς πολλὰ, νὰ διακρίνῃ ὅλας τὰς παραλλαγὰς των, νὰ σαφηνίσῃ τὰ ἀσαφῆ. Σταθερὸς δὲ νοῦς λέγεται, ὅταν προσηλόνῃ τὴν προσοχὴν εἰς ἓν ἀντικείμενον,

χωρίς να ταρόττειται μηδὲ να διακόπτεται ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια. Ταχὺς δὲ νοῦς εἶναι, εἰὰν πολλάς ἐννοιῶν σειράς εἰς βραχὺν ἐπέρχεται χρόνον, καὶ μὲ ἐν βλέμμα, να εἶπω οὕτως, ἐμπορεῖ ἀκριβῶς να τὰς κατοπτρεύσῃ ὅλας. Νοῦς δὲ ἐρευρητικὸς, εἰὰν ἀνακαλύπτῃ ἀξιολόγους καὶ ἐπωφελεῖς ἀλήθειάς, μεμῆται μὲν καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἰδίου δρόμου ἀνοίγῃ διὰ να περιπατῇ εἰς τὰ διανοήματά του, καὶ ἀφίνει καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἀφορμὰς πολλῶν καὶ καλῶν ἐπινοημάτων.

Σημείωσις. Ὅστις δὲ κατ' ἐκλήρητον ἔχει ὅλας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ἐνεμάζεται ἀντὶ δαιμόνιος, καθολικὸν πνεῦμα. Λάμπει ὁ τοιοῦτος εἰς πᾶσαν περίεσιν. εἶναι μέγας καὶ σιμὰ βασιλεὺς καὶ εἰς καλύψας πονήτων ὡς ὑψιπέτης ἀστὸς ἀναβαίνει τὰ εἰς ἄλλους ἀναπέδατα ὕψη, καὶ δυσκόλως ἐμπορεῖ να τὸν κατασπάσῃ πᾶν ὅ,τι ἀν εἴπῃς ἀνθέλκυσμα. Ἀλλ' ὁμως βραχυτάτος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν δαιμονίων τούτων ψυχῶν καὶ διαβαίνουσιν ἀπὸντες πολλοὶ εἰς οὐ να ἀναλάμψῃ ἀντὶ τοιοῦτου νοός. Παρὰ δείγματα τοιούτων ὑπερφυῶν ἀνδρῶν εἰς μὲν τοὺς παλαιούς χρόνους ἔχομεν τὸν ἐκ Σταγειρῶν περικλεέστατον Ἀριστοτέλην, καὶ τὸν Ῥωμαῖον Πλίνιον ὅ εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους, τὸν Γαρμζνὸν Λαίβνιπτον καὶ τὸν Ἀγγλον Νεύτωνα. Ἀλλ' εἰὰν ἐμπορῇ να γείνη κατὰ πάντα καθολικόν τι πνεῦμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, θέλομεν τὸ εἶσετάσειν εἰς ἄλλο μέρος τοῦ ἀναχρίσας φιλοσοφικοῦ συντάγματος.

ΡΘΣ. Πολύτιμον δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον δῶρον, μηδὲ τόσο σπάνιον, ὅσον τὸ καθολικὸν πνεῦμα, εἶναι ὁ ὑγιὴς νοῦς, ὅς τις εἶναι δύνάμις, διὰ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει τις ἀπὸνως τὴν ἀλήθειαν, κρίνει ὀρθῶς, καὶ συλλογίζεται ὡσαύτως περὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων. Τὰς ἀφορμὰς τούτου μᾶς χαρίζει ἡ φύσις ὅ σπουδὴ εἰ καὶ ἐπιμέλεια καὶ ἀδιάκοπος γύμνασις ἐπιθέτουσιν εἰς αὐτὴν τὸν ζέφανον.

Σημείωσις. Κατὰ δὲ τὰς διαφόρους γνωστικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις, καὶ τὰ εἰς τὰ ἑποῖα ἀσμενέστατον ἀσχολοῦνται, καὶ ἐκ φύσεως ἔχουσι καλητέραν διάθεσιν, λαμβάνουσιν ἀπὸ τούτων τῶν γένους οἱ νόσοι κτῆ ποικίλα ἰδιαίτερα ἐπιβαστα * οἷον, νοῦς θεωρητικὸς, ἐμπειρικὸς, μαθηματικὸς, ποιητικὸς, μηχανικὸς κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Περὶ Παθημάτων.

ΡΟΖ΄.

Εξεύρομεν ἐκ πείρας διαθέσεις μας τινὰς τοιαύτας, ὅποιας προσπαθοῦμεν νὰ τὰς κρατήσωμεν, εἰ δυνατόν, διὰ πάντα· καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας, ὅσον τὸ γρηγορώτερον, σπουδάζομεν ἢ ἀποφύγωμεν· αἱ πρῶται ὀνομάζονται ἡδοναί· αἱ δευτέραι, λύπαι. Πᾶσαν δὲ ἔννοιαν συνοδευμένην μὲ ἡδονὴν ἢ λύπην ὀνομάζομεν Πάθημα.

Σημείωσις. Τὸ Πάθημα πρῶτος ἤδη ἐγὼ μεταχειρίζομαι εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Αἴσθημα ἔπρεπε νὰ τὸ ὀνομάσω ἂν ἠκόλουθον τὰ παράδειγμα τῶν Νεωτέρων (Γερμανισί Gefühl, Γαλλισί Sentiment)· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξελάδαμεν σημαντικὸν τοῦ ἐκ τῶν εἰς τὰ αἰσθητήριά μας προσβολῶν προξενουμένου καταστήματος· ἴσως εἰς ἄλλους ἀρέσῃ νὰ τὸ ὀνομάσωσι διάθεσιν, ἢ ἡδονὴν καὶ λύπην τὰς συνοδευούσας τὸ τοιοῦτον κατάστημά μας· εἰς ἐμὲ ἐφάνη καλὸν νὰ τὸ ὀνομάσω πάθημα, ὡς βασιμίδα τοῦ πάθους· διότι πᾶν πάθος ἀρχετικὸν ἀπὸ πάθους, ὡς θέλομεν εἶδεν εἰς τὸ ἀφεξῆς κεφάλαιον.

ΡΟΗ. Πᾶν πάθημα χαρακτηρίζεται ἀναγκαίως ἐκ τῶν ἐφεξῆς.

α'. Ὅτι εἶναι τε ὑπάρχον εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκτὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἤγουντι θεωρούμενον μόνον ἐκ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὅχι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· αἱ δὲ τούτου αἰτίαι ἐμποροῦν νῦν εἶναι καὶ ἐξωτερικαί, οἷον τὸ βρῶμα, τοῦ ὁποίου εἶναι γλυκεία ἢ γεῦσις· ἢ εἰκὼν, τῆς ὁποίας ἢ θεῶν προξενεῖ τέρψιν.

β'. Πᾶν πάθημα εἶναι συνημμένον καὶ μὴ ἔννοϊαν ἄλληλην, οἷον ἢ ἔννοια τῆς εὐεργεσίας εἶναι ἠνωμένη μὲ τὴν ἔννοϊαν τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας εὐλαβείας.

γ'. Πᾶν πάθημα εἶναι ἠνωμένου μὲ ἀγῶνα τινα καὶ σπουδὴν τοῦ συντηρῆσαι τὴν παροῦσαν ἡδονὴν ἢ ἀποδιώξαι τὴν παροῦσαν λύπην.

ΡΟΘ. Ἐννοιαὶ αἱ αὐταὶ δὲν διεγείρουσιν εἰς ὅλους μηδ' εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον πάντοτε τὰ αὐτὰ ἡδέα ἢ λυπηρὰ παθήματα. Ἡ συνήθεια ἐξασθενεῖ τὴν δύναμιν τῶν, ὡσαύτως καὶ τὸ ὁμοιόμορφον τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Ἐξ ἐναντίας δὲ, σπάνια καὶ παραλλαστόμενα πρήγματα γίνονται παρὰ τὰ ἰσχυρῶν παθημάτων. Πολλάκις δὲ καὶ ἢ ἀντιπαράθεσις ἐνδυναμόνει τὸ ἡδύ καὶ τὸ λυπηρὸν πάθημα, εἰάν ἀμείσως τὸ ἐν ἀκολουθῇ μετὰ τὸ ἄλλο· οἷον, ἢ ὑγεία φαίνεται ἡδέϊση μετὰ μακρὰν ἀρρώστειαν, καὶ ὁ κορεσμός μετὰ πείναν διαρκέσασαν.

ΡΠ. Ὅταν ἡδονὴ καὶ λύπη ἀντενεργῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἐξασθενεῖσιν ἀμοιβαίως, ἢ μεταβάλλονται τόχιστα ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, ἕως οὗ ὑπερνεκᾶ ἐν ἀπὸ τὰ δύο παθήματα. Εἶναι τινὰ ἡδέα μὲν εἰς τὰς αἰσθήσεις, λυπηρὰ δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον· ὑπάρχουσιν αἰσθητικῶς καλὰ,

ἀλλὰ βλαβερά καὶ πικρά κατ' ἄλλον τρόπον ὄϊον, πυροκαί-
ται λαμπρά, ζωγραφίζει πραγμάτων αἰσχυρῶν καὶ κακοηθεί-
ας προξένων γινόμενα: τροπυῶς ὑπὲρ τῶν ποιητῶν, ἐκδική-
σεως ἐπιθυμία: κτλ. Καὶ πάλιν ἄλλα ἠδύνουσι τὸν λόγον
τὸν ὀρθόν, ἐνῶ πικραίνουσι τὴν αἴσθησιν.

ΡΠΑ. Ὅτι δὲ ἐμπορεῖ νὰ οὐνομαθῆ ἑνὸς μίκτου πά-
θημα, οἷον φόβος ἐντάμα καὶ ἐλπίς, τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι
πλὴν ταχέια μεταβάσεις ἀπὸ ἠδονῆς εἰς λύπην, αἱ ὁποῖαι εὐ-
ρίσκονται εἰς ἰσοσαθμίαν. Ἐὰν μῆτε ἠδονὴν μῆτε λύπην αἰσθά-
νεται ἡ ψυχὴ, τότε λέγεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἀδιαφορίαν ἑν-
τελής δὲ ἀδιαφορία τῆς ψυχῆς εἶναι πρᾶγμα σπάνιον, ἀλλ'
εἶναι ἀληθῶς πάντοτε προσέγγισις πρὸς ταύτην.

ΡΠΒ. Ποῖαι μὲν μεταβολαὶ συμβαίνουσιν εἰς τὸ σῶμα
μας, ὅταν γίνωνται τὰ παθήματα, ἡ πείρα δὲν ἠθίλησε ὑπὲρ μᾶς
διδόξῃ ἀκόμη ὡς φαίνεται ὁμῶς ὡς βέβαιον, ὅτι καὶ ἐν πά-
θημα δὲν εἶναι μίσης τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνταυτῷ πάντοτε καὶ
μεταβολῆς τινὲς συμβαινούσης εἰς τοῦ σώματος τὰ ὄργανα.

ΡΠΓ. Τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τὰ
ἑφεξῆς εἶδη.

α'. Παθήματα ἐκ σωματικῶν κινήσεων προερχόμενα,
οἷον ἠδονῆς σωματικῆς καὶ ἀλγηδύνης ὅτι εἰς τὰ ὅποια ἀνα-
φέρεται καὶ τὰ ἐκ τῆς πρὸς συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν γεν-
νώμενα.

β'. Παθήματα ἐκ τῆς φαντασίας γεννώμενα, ὁποῖον εἶ-
ναι τὸ ἠδὺ πάθημα τὸ προερχόμενον ἀπὸ προσδοκωμένου
ἀγαθοῦ ἔννοιαν.

γ'. Παθήματα συμπαθείας, ὁποῖον εἶναι ἢ διὰ εὐτυ-
χίαν ἄλλων ἀνθρώπων χαρὰ.

δ. Αἰσθητικὰ παθήματα, ὅποια εἶναι τὰ ἐκ τῆς εὐαρεσθήσεως διὰ τὰ καλὰ, καὶ δυσαρεσθήσεως διὰ τὰ αἰσχροῦ.

ε. Παθήματα προερχόμενα ἀπὸ γνώσεις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅποια εἶναι αἱ δι' εὐρεσεν νέων τινῶν ἀληθειῶν εὐφροσύναι.

ς. Ἠθικὰ παθήματα, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ κρίσιν τῆς ἀξίας τῶν ἰδίων ἡμῶν ἢ καὶ ξένων φρονημάτων καὶ ἀγαθῶν ἢ κακῶν πράξεων.

ΡΠΔ. Τὰ σωματικὰ αἰτήματα περιέχουσι τὰ ἐφεξῆς. Παθήματα ῥοιῶν καὶ ἀηδιῶν βρωμάτων καὶ πομάτων· εὐωδιῶν καὶ δυσωδιῶν· θραυμάτων τερονῶν καὶ ἀτερπῶν· οἶνον, φῶς ἀπλετον ἐνὸ γλαεὶ τὴν ὄρασιν, πρασινέζουσα εἶδος καὶ γλοάζουσα πεδία τὴν εὐφραίνει· ἀκουσμάτων, οἶνον, ἰλαρὰ καὶ εὐφροσύνης καὶ εἰς ἐκτάσεις κατασκευαστικὴ μουσική. Παθήματα πείνης καὶ δίψης καὶ τῆς ταῦτα διαδεχομένης πληρώσεως· ἀλλαγὴ ἢ συνέχεια τῶν τροφῶν. Παθήματα προσηνοῦς προσψεύσεως τῶν τῆς ἀφῆς νεύρων οἶνον, μετρίας τρίψεως καὶ κνήσεως, τῶν ὁποίων ἐναντία εἶναι ὑπερβάλλουσα κατάβλεψις, καὶ ἔκρηξις μέρους τινος τοῦ σώματος· ἀνάγονται δὲ εἰς ταῦτα καὶ παθήματα ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀφῆς (Π. Σημ.), οἶνον κεφαλαλγία, κολικόπουρος, ναυτία κτλ. Παθήματα ὑγείας, εὐεξίας, εὐρωσίας, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ σύμμετρον κράσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεων, καὶ ἀγαθὸν διοργανισμόν. Τούτων δὲ ἐναντία εἶναι τὰ παθήματα ἀρρώστιας, καχεξίας, μελαγχολίας κτλ. Παθήματα καμάτου, νυσαγμοῦ, πυρώσεως, παγώσεως, θερμότητος, καταψύξεως τοῦ σώματος.

ΡΠΕ. Εἰς δὲ τῆς φαντασίας τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ ἀναχθῶσι τὰ ἐφεξῆς. Διὰ τῶν νόμων τοῦ συνδέσμου τῶν

έννοιῶν (ΡΗ'.) μᾶς ὄνακαλεῖ ἡ φαντασία τὰ πάλαι ποτε συμβούτα ἡδέα ἢ ὀηδὴ παθήματα, οἷον εὐτυχίαν, τὴν ὅποιαν πάλαι ποτε ἀπηλούσαμεν, ἢ θάνατον φίλου, συγγενοῦς, ἢ ζημίαν ἄλλην· φαντάσματα εὐτυχίας, τὴν ὅποιαν ἐλπίζομεν, ἢ δυστυχίας, τὴν ὅποιαν φοβούμεθα· μέσων ἀναπαύσεως κλίσεων μᾶς τινῶν, οἷον πλούτου, δόξης. Φαντάσματα ὠφελίμων ἢ βλαβερῶν τινῶν διδομένων, τὰ ἑποῖα συντείνουσιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν μᾶς, οἷον εὐφροσύνην ἢ λυπηρᾶς ἀγγελίας, δεγείρουσι παθήματα χαρᾶς, ἰλαρότητος, εὐδαιμοσύνης, ἢ λύπης, σκυθρωπότητος, φόβου, ἀπογνώσεως κτλ.

ΡΗΓ'. Ὅταν ἐννοῶμεν τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην, τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ἄλλων ἀνθρώπων, γινόμεθα διὰ τῆς φαντασίας μέτοχοι τῆς καταστάσεώς των, ἐμμιμούμενοι ἢ μῶς αὐτοῦς εἰς τὸν ἐκείνων τόπον. Ἐκ δὲ τούτων γεννῶνται τῆς συμπαθείας τὰ παθήματα. Συχνάκις αἰσθανόμεθα τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην ὀξύτερα καὶ ἰσχυρότερα παρὰ τοὺς ἡδυνομένους ἢ λυπομένους αὐτοῦς. Συχνάκις εἴμεθα συμπαθητικοὶ καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ ἀψύχων δὲ πραγμάτων, ὅπότε ἡ ἐξαπατῶσα φαντασία μᾶς τὰ παριστάνει ὡς ζῶντα καὶ αἰσθανόμενα.

Σημείωσις. Ἡ δὲ κλίσις καὶ ἀποστροφή πρὸς ἀγνώστους ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν τὸν λόγον, καὶ μίσησις πρὸς ἄλογά τινα ζῶα, εἶναι παθήματα, τὰ ἑποῖα ἐπισηρίζονται εἰς κακρυμμένους τινὰς κατὰ συγκύρησιν συνδεδεμένους ἐννοίας (ΡΙΓ').

ΡΗΖ'. Αἰσθητικὰ δὲ παθήματα εἶναι τὰ ἐφρεξῆς. Καλὰ ἢ αἰσχροὶ πράγματα, οἷον καλὰ ἄνθη, καλὸν πρόσωπον, καλὸν ποίημα, καλὴ μουσικὴ, καλὴ ζωγραφία, καὶ τὰ τούτων ἐναντία, εἶναι παραίτια αἰσθητικῆς εὐαφροσύνης

ἢ δυταρεσῆσεως. Ἰψηλὰ πράγματα, οἷον Ὀλυμπος, Παρνασσός, ἕνασρος οὐρανός, καὶ περιγραφή ὑψηλῶν πραγμάτων γινόμενη ἀκριβῶς ἀπὸ ποιητικῶν καλῶν, ἐνασχολοῦσι τὴν φαντασίαν καὶ διεγείρουσιν εὐαρεσῆσεως πάθημα. Λέγει μὲ ἀπλότητα καὶ ἀσκήν λέγόμενοι, ἢ μὲ ἀγγίχουσαν, ἀσείστοι, προξενούσιν αἰσθητικὴν εὐαρέσυσιν· ὡσαύτως δὲ καὶ γελοῖα κινήματα, πράξεις, διγγήσεις, ὀλιγίαι εἰς πράγματα, τὰ ὅποια καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι ἀξιόλογα, προξενούσιν αἰσθητικὸν ἠδὲ πόθημα. Προφυγῆς εἰμήσις τῆς φαντασίας γινόμενη ἀπ' ἀρίστου τεχνίτου, οἷον εἰκόνες καὶ ἀνδριαντες τῶν πρωτοτύπων ἀπαράλλακτοι, περιγραφὰς τῶν ἀκριβεῖς, καὶ ὀρέσισιν. Παρασάσεις Ἡρωϊκῶν πράξεων καὶ τῆς εἰς ἀμφοτέρα κλινοῦσης τύχης διεγείρουσι πόθημα συμπαθείας, καὶ πάθημα θαυμασμοῦ τῆς τῶν τεχνιτῶν ἐπιτηδειότητος.

Σημείωσις. Τὰ εὐγενῆ ταῦτα παθήματα οὐτ' ἀμαθεῖς τεχνίται ἐμποροῦν νὰ προξενήσωσιν, οὐτ' ἀμαθῆ, ἔδνη νὰ δοκιμάσωσι διὰ τοῦτο Γοργίας τὴν τραγωδίαν εἶπεν ἀπίτην, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ ἀπατήσας εἶναι δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος (βλ. Πλούταρχ. ἐν τῷ Πῶς δεῖ ποιημάτων ἀκούειν). Ἀλλὰ πλατύτερα καὶ ἀκριβέστερα περὶ τούτων θέλομεν εἶπεν εἰς τὴν Αἰσθητικὴν καλουμένην ἐπιστήμην.

ΡΠΗ'. Παθήματα δὲ προερχόμενα ἀπὸ τὰς τοῦ νοῦς ἐνεργείας εἶναι αἱ τῶν ἀληθειῶν γνώσεις· αἰτίαι δὲ τούτων τῶν ἠδὲν παθημάτων εἶναι ἡ συνειδήσις τῆς τελειότητός μας, ἥτις εἶναι ἔργον ἡμῶν αὐτῶν, ἡγοῦν, τὴν ὅποιαν ἀπεκτήσαμεν διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ δεξιότητός μας· καὶ ὁ εὐχασμὸς τῆς ὠφελείας, τὴν ὅποιαν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι θέλουσιν ἀπολαύσειν ὑπὸ τῆς νεωσὶ γυνομένης

σθεΐσαν ἀλήθειαν. Ὅτι ὁμῶς ἐμποδίζει τοῦ ὀρθοῦ λόγου τὴν ἐνέργειαν εἶναι λυπηρὸν πάθημα, ὅποια εἶναι ἀβυσσαιο-
της, ἀμφισβολία, ἀπάτη. Τοιαῦτα δὲ παθήματα προξενούσι
ξενοχωρία ματαία καὶ μάθητις μαθήματα εἰς βιβλίον γραμ-
μένα, ἢ ἀπὸ σώματος διδασκόμενα, καὶ εὐρη ἢ ἐν ὀποδεί-
ξει ἢ καὶ ὑπερασπισθῆ ἀλήθειαν. ὡσαύτως, ἂν μάθητις, ὅ-
τι ἄνθρωποι τινες εἶναι προληπτικοὶ καὶ δεισιδάιμονες νομί-
ζοντες τύφλωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸν φωτισμὸν, τὸ ὅποιον
εἶναι συνημμένον μετὰ τὴν πιθανὴν εὐνοίαν, ὅτι οὗτοι θέλουν
ἐπὶ πολὺ ἀκόμη σερεῖσθαι καὶ σερεῖν καὶ ἄλλους τὴν εὐερ-
γτικὴν λαμπρότητα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας. Καὶ,
εἰάν τινες δοξομανεῖς καὶ τῆς δόξης τῶν ἐμποδιστικῶν τὰ φῶτα
νομίζοντες, πολλὰκις δὲ καὶ τῆς αἰσχροκερδεΐας τῶν ἀναιρε-
τικῶν βαλλῶσι μυρίας ἐνέδρας καὶ προσκόμματα εἰς τὸν ἀ-
ληθῆ τῶν ἀνθρώπων φωτισμὸν κτλ.

ΡΗΘ'. Τὰ δὲ ἠθικὰ παθήματα ἐμποροῦν καὶ θεωρη-
θῶσιν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Ἐκ φύσεως αἰσθανόμεθα ὅτι μᾶς ἀ-
ρέσκουν τὰ ἠθικὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι σεβόμεθα μὲν καὶ τιμῶ-
μεν καθαρῶς τὴν ἀρετὴν, βδελυστόμεθα δὲ καὶ καταφρο-
νοῦμεν τὴν κακίαν· οὗτος εἶναι ὕπατος καὶ πύματος τῆς
ἡμετέρας φύσεως σκοπὸς, καὶ μὴ διοικώμεθα ἀπὸ τὴν αἰ-
σθησιν, ἀλλὰ ἐν ἀκολουθῶμεν τὴν πραξίαν φωνὴν τοῦ ὀρ-
θοῦ λόγου, ὅς τις μᾶς δαδάσκει γενικῶς καὶ ἀπολύτως ἀ-
ναγκαίως ὑποθήκας καὶ ἐντολάς. Ἀγαπῶμεν τὴν ἀρετὴν
ὅχι ὡς μέσον διὰ ἐν ἀπολαύσωμεν εἰς αὐτῆς ἄλλην εὐδαι-
μονίαν, ἀλλ' ἀγαπῶμεν καὶ σεβόμεθα αὐτὴν διὰ αὐτὴν, ὡς
τε ἀπόλυτον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐμποροῦμεν καὶ πα-
ρατηρήσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς σημεῖον τι ἐναρετου πράξεως,
αἰσθανόμεθα ἠδουήν τινα, ἣτις μᾶς ζῶνδει, μᾶς πτεροῦνδει,

μᾶς κάμνει εὐδαίμονας· εἰς ἐναντίαν δὲ περίεσιν αἰσθανόμεθα, ταραχὴν ἄπαυσον καὶ τύψιν τοῦ συνειδότος. Ὁ δίκαιος ἔπαινος ἢ ψόγος τῶν φρονημάτων καὶ πράξεων ἄλλων ἀνθρώπων γεννᾶται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς τιμῆς ἢ καταφρονήσεως τὸ πάθημα. Μ' ὅλον ὅτι δὲ αἰσθανόμεθα σέβας πρὸς ἄνδρας μεγαλόνοας καὶ πνευματώδεις, ὅποτε δεικνύουσιν ἀγαθὸν ἠέθους χαρακτήρα, ἀλλ' ὅμως, τὰ ὅποια σεβόμεθα κυρίως εἶναι, φιλανθρωπία, δικαιοσύνη, μεγαλοψυχία, ἐγκράτεια, ἀνδρία πρὸς κατακρήμνισιν μεγάλων δυσκολιῶν, αἱ ὅποια ἴσανται ἐξ ἐναντίας εἰς τὸν δρόμον τῆς ἠθικῆς ἡμῶν τελειότητος.

Σημείωσις. Τὰ ἠθικὰ παθήματα μόνον ἄνθρωποι φρένιμοι παθίνουσιν, ὄχι δὲ ἄφρονες καὶ μωροὶ, μηδὲ νήπια παιδιά. Ἀλλὰ τὴν ἀκριβέστεραν τούτων ἔρευναν ἀποταμιεύομεν εἰς τὴν ἠθικὴν.

ΡΤΓ. Πρέπει δὲ νὰ ἐπισημειώσωμεν περὶ τῶν παθημάτων τὰ ἐφεξῆς,

α'. Ὅτι εἶναι διάφορα καὶ κατὰ τὴν ἰσχὺν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν. Παθήματα σωματικῶν ὀργάνων (ΡΠΔ.) εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολὺ ἰσχυρότερα παρὰ τὰ τῆς φαντασίας (ΡΠΕ.)· καὶ ταῦτα πάλιν, παρὰ τὰ ἐκ τῶν γνώσεων τοῦ νοῦς (ΡΠΗ.). Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν, τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας πάθημα καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀρετῆς εἶναι ἐπιμονώτατα, ἐνῶ τὰ τῶν αἰσθήσεων παρέρχονται, χορταίνονται, βλάπτουσι πολλάκις καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, εἰς δὲ συμβαίνουσι μὲ τὴν ὀπαιτουμένην μετριότητα.

β'. Πάθημα ἐκ πολλῶν σύνθετον ἵνεργεῖ ἰσχυρότερα εἰς τὴν θέλησιν· οἷον, ἐνέργεσία πρὸς τὸν βοήθειαν γρηζοῦντα ἔμπροσθε νὰ κινηθῇ ὅχι μόνον ἀπὸ ἠθικὸν πάθημα

(ΡΠΘ'), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ συμπαθείας (ΡΠΣ') διὰ τὴν ἐλπεινὴν του κατάσασιν.

γ'. Ὅποτε ἀσχολοῦνται περί τι αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις, ἰσχυρὰ παθήματα δὲν συμβαίνουσιν. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει ὁ ἀξιόλογος κανὼν πρὸς Θεραπείαν τινῶν ἐπιρροεπεσέρων εἰς ἰσχυρὰ παθήματα καὶ εἰς φανητισμόν. Νὰ συνειθίζωσι τὸν νοῦν των εἰς τὸ νὰ συλλογίζωνται, νὰ τὸν ἀσχολῶσιν ἐπιμελῶς καὶ ἐπιμόνως εἰς ἐρεῦνας ἐπιστημονικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν. ἢ νὰ γυμνάζωνται εἰς ἐκεῖνα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται σκέψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ Παθῶν.

ΡΥΙΑ'.

Ἡ πεῖρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι ἔννοιαί τινες μᾶς ἐνδιεγείρουσι σπουδὴν τινα καὶ ἀγῶνα εἰς τὸ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὸ νοοῦμενον ἢ ἐννοοῦμεν ἐντάμῃ, ὅτι ἠθέλαμεν σπουδάσειν εἰς τοῦτο, εἰὰν εἶχαμεν ἰκανὴν δύναμιν. Τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν γενικῶς ὀρεξιν. Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ὅσα μᾶς παριστάνονται ὡς ἐμπόδια τοῦ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, σπουδάσομεν νὰ τὰ ἀποβάλλωμεν· τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν ἀποσροφήν.